

BUSH DOKTRİNİNDE DEMOKRASİYİ TEŞVİK POLİTİKASI: ORTA ASYA ÖRNEĞİ*

Democracy Promotion Policy in the Bush Doctrine: The Case of Central Asia

Политика Стимулирующая Демократию по Доктрине Буша: Пример Средней Азии

Anar SOMUNCUOĞLU**

Gazi Türkiyat, Bahar 2013/12: 29-50

Özet: George W. Bush döneminde dünyada demokrasiyi teşvik politikası ABD güvenlik stratejisinin dayanağı ve terörizmle mücadelenin en iyi yöntemi olarak ilan edildi. Bu makale ABD'nin Orta Asya'ya askeri olarak yerleştiği 2001'den itibaren bölgedeki Amerikan demokrasiyi teşvik politikasını incelemektedir. Orta Asya hükümetleriyle yakın güvenlik işbirliğine giren ABD, diğer taraftan bölgeye yapılan yardımları ve demokrasi yardımlarını artırmıştır. Demokratik yardımların nihai amacı iktidar değişikliklerine zemin hazırlamaktır. Nitekim "renkli devrim" dalgası sırasında Kırgızistan'da iktidar değişikliğinin meydana gelmesi Bush yönetimi tarafından demokrasiyi teşvik politikasının başarısı olarak gösterilmiştir. Halbuki, bu politika neticesinde ABD'nin Orta Asya'daki itibarı ve gücü sarsılmış ve ABD Özbekistan'daki askeri üssünü kaybetmiştir. Bu çalışma, Bush yönetiminin demokrasi söylemini devam ettiren Orta Asya'daki politikasını bölgesel güç dengesine göre ayarladığını iddia etmektedir. Bu çalışmaya göre Orta Asya örneği, bölgesel çokkutupluluk şartlarında demokrasiyi teşvik politikasının bir güvenlik politikası olarak uygulanamazlığını göstermiştir. Bu çalışma ABD resmi belgeleri ve ikincil kaynaklara dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: ABD, dış politika, Orta Asya, demokrasiyi teşvik, güvenlik çalışmaları

Abstract: During the George W. Bush presidency promotion of democracy in the world was presented as a pillar of American security strategy and the best method to struggle with terrorism. This study examines American democracy promotion policy in Central Asia after American military deployment in the region in 2001. While being involved in close security cooperation with Central Asian governments, the US has increased foreign and democratic aid and assistance to the region. The ultimate aim of democratic aid and assistance was to lay the ground for regime change. Thus, regime change in Kyrgyzstan during the "colored revolutions" wave was presented by the Bush administration as the success of democracy promotion policy. However, as a result of this policy American reputation and power in Central Asia has been shaken and the US lost its military base in Uzbekistan. This study argues that despite continuing with democracy rhetoric, the Bush administration has adjusted its policy toward Central Asia in accordance with regional balance of power. According to this study the case of Central Asia has demonstrated that democracy promotion policy cannot be applied as a security policy in the conditions of regional multipolarity. This study is based on American official documents and secondary sources.

Key words: USA, foreign policy, Central Asia, democracy promotion, security studies

Аннотация: Во время администрации Джорджа Буша политика распространения демократии была объявлена основой стратегии безопасности США и лучшим методом

* Bu makale, yazarın 2009'da Ankara Üniversitesi'nde tamamladığı "ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği" doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Görevlisi, anars@hacettepe.edu.tr

борьбы с терроризмом в мире. В данной статье исследуется американская политика распространения демократии на территории Центральной Азии начиная с военного присутствия США в Центральной Азии в 2001 году. С одной стороны США вступило в тесное сотрудничество в сфере безопасности с правительствами Центральной Азии, с другой стороны увеличила размеры оказываемой помощи, в том числе размеры демократической помощи. Конечная цель демократической помощи заключалась в подготовке базы для смены власти. Так, смена власти произошедшая в Кыргызстане во время волны «цветных революций» расценивалась администрацией Буша как успех политики распространения демократии. Тем не менее, в результате этой политики авторитет и влияние США в Центральной Азии были подорваны, и США лишилась военной базы в Узбекистане. Данное исследование утверждает, что после указанных событий администрация Буша, продолжая риторику поддержки демократии, привела свою политику в Центральной Азии в соответствие с региональным балансом сил. Данное исследование показывает, что проведение политики распространения демократии как политики безопасности невозможно в условиях таких многополярных регионов как Центральная Азия. Статья опирается на данные официальных документов США, а также на научные работы по данной теме.

Ключевые слова: США, внешняя политика, Центральная Азия, распространение демократии, исследования по безопасности

Giriş

1990'lı yıllarda dünyada güvenlik ve istikrara giden en emin ve ucuz yolun liberal demokrasinin teşvik edilmesi olduğu savı uluslararası ilişkiler çalışmalarında ve ABD'nin resmi söyleminde etkinlik kazanmıştır. Clinton döneminde ABD güvenlik strateji metinlerinde yer alan bu yaklaşım, 2006'ya gelindiğinde ise Amerikan güvenlik stratejisinin dayanağı olarak tanımlanmıştır. 2006 Milli Güvenlik Stratejisi'nin metni "Her millet ve kültürde demokratik hareketi ve kurumları desteklemek, bir Birleşik Devletler politikasıdır ve bu politikanın nihai amacı dünyamızda baskıcı rejimleri ortadan kaldırmaktır" cümlesiyle başlamaktadır (The White House 2006: 1).

Bush yönetimi, ilan ettiği Bush doktriniyle terörizmle savaşın başarısını demokrasinin yayılmasına bağlamıştı. Böylece 1980'lerden itibaren kurumsallaşan demokrasiyi teşvik politikası genel geçer ve rejim değişikliğine odaklı bir politika olarak ilan edilmiştir. O dönemde Ukrayna, Gürcistan, Kırgızistan'da meydana gelen iktidar değişiklikleri "renkli devrimler" olarak tanımlanıyor, ABD yönetimi bu "devrimleri" en üst düzeyden selamlıyordu. Gürcistan ve Ukrayna'da Batıcı "renkli devrimler" sürecinde Batıcı güçlerin iktidara gelmesi ve NATO'ya üye olma politikasını izlemeye başlaması, adeta demokrasiyi teşvik politikasının geçerli bir güvenlik politikası olduğunu kanıtlıyordu.

Ne var ki Orta Asya'daki gelişmeler sadece birkaç yıl içerisinde demokrasiyi teşvik politikasının bir güvenlik politikası olarak sürdürülemezliğini ortaya koymuştur. ABD'nin Kırgızistan'daki "renkli devrim" sahip çıkması ve genel olarak ABD'nin bölge ülkelerinin iç siyasetlerinde önemli aktör olmaya çalışması, bölge ülkelerinin ABD ile güvenlik işbirliğini gözden geçirmelerine sebep olmuştur.

2005’de Kırgızistan’da “renkli devrim” gerçekleşikten kısa bir süre sonra ABD’nin güvenlik sağlayıcısı rolü bölge devletleri tarafından sorgulanmış, ABD Orta Asya’daki iki üssünden birisinden çekilmek zorunda kalmıştır.

Bu gelişmelerden sadece birkaç yıl önce dünya liderliğinin zirvesindeki ABD, askerlerini Afganistan, Özbekistan ve Kırgızistan’a yerleştirmişti. Bu bölgenin büyük güçleri Rusya ve Çin, ABD’nin dünya jandarması rolünü kabul etmiş, Afganistan operasyonunu desteklemişti. Rusya, eski Sovyet topraklarına Amerikan askerlerinin yerleşmesine karşı çıkmamış, tam tersine Afganistan operasyonuna fiili destek sağlamıştı. O dönemde ABD, Rusya dahil bütün bölge devletleri tarafından Taliban sorununu çözen devlet olarak kabul ediliyordu. Ne var ki ABD’nin eski Sovyet alanında giriştiği demokrasiyi teşvik politikasının neticesinde 2005’e gelindiğinde ABD, bölge devletlerinin açık muhalefetiyle karşılaşmıştır. 2005’de Astana’da toplanan Çin ve Rusya liderliğindeki Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), ABD’nin Orta Asya’dan çekilme vaktinin geldiğini bütün dünyaya ilan etmiştir.

Orta Asya bölgesi Bush doktrininin önemli bir parçası olan demokrasinin yayılması yoluyla güvenlik sağlama politikasının başarısızlığa uğradığı ilk bölgelerden birisi olmuştur. Bu başarısızlığın arkasında bölgesel hegemon Rusya’nın ve süper güç adayı Çin’in dahil olduğu bölgesel güç dengesi bulunmaktadır. Orta Asya, ABD’nin tek kutupluluk iddiasının bölgesel devletlerin ortak meydan okumasıyla karşı karşıya kaldığı bir bölge olmuştur. Yukarıda sıralananlara ek olarak söz konusu gelişmeler sadece birkaç yıl içerisinde, daha Bush doktrini yürürlükteyken meydana geldiği için, Orta Asya örneği güvenlik politikası olarak rejim değişikliğine odaklı demokrasiyi teşvik politikasının sınanması ve dolayısıyla genel anlamda realist dış politikaya karşın liberal dış politikanın sınanması açısından iyi bir fırsat sunmaktadır.

GÜVENLİK İŞBİRLİĞİNİN GÖLGESİNDE DEMOKRASİYİ TEŞVİK

Ekim 2001’de başlayan ABD’nin Afganistan operasyonu sonucunda, bölgedeki dengeler keskin bir şekilde değişti. İlk defa eskiden Sovyet toprağı olan, bugün ise Rusya’nın hayati çıkar algıladığı bir coğrafyaya ABD askeri varlığı tesis edildi, Kırgızistan ve Özbekistan’da ABD askeri üsleri kuruldu. Böylece bölgenin geleneksel hegemonu Rusya’nın güvenlik sağlayıcı rolü arka plana atılarak, bir bölge dışı devletin korumacılığı bölge ülkelerini kapsadı.

ABD’nin bölgeye yerleşmesi, bölge ülkelerinin güvenliklerini sağlama sorumluluğunu üstlenmesi anlamına geliyordu. Özbekistan ve Kırgızistan’da Amerikan üslerinin açılmasıyla birlikte, Bush yönetiminin söz konusu ülkelere ayırdığı yardımlar da artırıldı. Aralık 2001 ve Mart 2002’de yapılan artırımların sonucunda Özbekistan’a yapılan yardım 4 katına, Kırgızistan ve Tacikistan’a yapılan

yardıma ise 2 katına çıkarıldı. Bu artışların büyük bir kısmı güvenlik alanındaki yardımlardan oluşuyordu (Babus 2004: 116).

Başlangıçta Bush yönetimi ABD ve Orta Asya cumhuriyetleri arasında sıkılaşılan güvenlik işbirliğinin demokrasi ideallerinin harcandığı konusundaki eleştirilere (US Congress 2001b: 48-49, 73-78) karşı çıkarak, gerçek güvenlik ve demokrasi arasındaki ilişkinin farkında olduğunu ve bölge yönetimlerine bu vizyonu aşılamaaya çalıştığını iddia etti. Orta Asya'dan sorumlu ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, mesela Elizabeth Jones, 11 Eylül'den sonraki yeni durumda ABD'nin Orta Asya'da üç temel millî çıkarıya sahip olduğunu vurguluyordu. Bunlar, "terörizmin yayılmasını engellemek, hukukun üstünlüğü, siyasi ve ekonomik reformlar için araçlar sağlamak, Hazar enerji kaynaklarının güvenliğini ve şeffaf üretimini temin etmek" şeklinde tanımlanıyordu. (US Congress 2001c: 6) Yetkililer, ABD'nin Orta Asya ülkeleriyle yakından ilgilenmesinin olumlu sonuçlara yol açtığını, bu bağlamda Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın bazı ilerlemeler kaydettiğini de belirtiyorlardı. Özbekistan'ın İMF ile işbirliğini tekrar başlatması ve bazı insan hakları ihlalleri için yetkililerin cezalandırılması, Tacikistan'ın parlamento deneyimi ve Kırgızistan Devlet Başkanı'nun 2005'de anayasal iktidar devrinin yaşanacağına dair vaatleri, ilerlemeler olarak sunuluyordu (US Congress 2001c: 4-7; Pascoe 2002).

Gerçekten de, ABD'nin Orta Asya ülkeleriyle işbirliğinin gelişmesi, aynı zamanda ABD'nin bölgedeki demokrasi teşvik politikasının araçlarını geliştirmesine de imkân tanımıştır. 1980'li yılların başından itibaren ABD demokrasiyi teşvik politikasının temel aktörleri arasında sadece ABD Dışişleri Bakanlığı ve USAID değil, aynı zamanda devlet destekli STK'lar bulunmaktadır. Bu bağlamda 11 Eylül'den sonra Özbekistan'da ABD görevlilerinin artan varlığını, Batı değerlerini benimseyen şahıslarla kurdukları ilişkileri ve ABD ile diğer Batı STK'larının artan faaliyetlerini kaydetmek gerekir (Babus, 128-129).

Özellikle *Freedom House*, *Eurasia Foundation* ve *National Endowment for Democracy* (NED) gibi 1990'larda Orta Asya ülkelerinde temsilciliklerini açan devlet destekli Amerikan STK'larının artan faaliyetleri dikkat çekiciydi. Örneğin 2001 mali yılında *Eurasia Foundation*'un küçük destekler programı çerçevesinde Özbekistan'da STK'lara dağıttığı miktar 474.000 dolar iken, 2002 mali yılında bu rakam 974.000'e fırlamıştır. (US DoS 2002; US DoS 2003) Aynı yıllarda ABD'nin resmi kalkınma ajansı USAID aracılığıyla Özbekistan'a yapılan yardım miktarı, 2,95'den 8,44 milyon dolara çıktı (US DoS 2002: 211; US DoS 2003).

Demokratik yardımın artmasına paralel olarak ABD ilk defa olarak Özbekistan'da sivil kampanyaların organizasyonu için 2002 mali yılında finansman ayırdı. Bunun sonucunda 2003'de Özbekistan'da ilk defa hükümetin bazı politikalarına karşı sivil kampanyalar düzenlenmeye başlandı (US DoS 2003; US DoS 2004). Ayrıca, bazı değerlendirmelere göre, Özbekistan açısından ABD ile yakın

işbirliği kurma şansının ortaya çıkması, Kerimov yönetimi içerisindeki “reform yanlısı” güçlerin etkinliğinin artmasına yol açtı (Meppen 2006: 22).

Özbekistan başta olmak üzere Orta Asya cumhuriyetlerine yapılan yardımlardaki artışlar, sadece güvenlik alanında değil, bütün diğer alanlarda, ama özellikle demokratikleştirme alanında göze çarpmaktadır. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’a yapılan demokratik yardımda da Özbekistan’daki kadar olmasa da, artış yapıldı.

1990’ların sonundan itibaren demokratik yardımın rejim değişikliği açısından kritik alanlarda yoğunlaştırılması da desteklendi. ABD Dışişleri Bakanlığı’na göre 2002’de Kırgızistan’da muhalefet ve iktidarın karşı karşıya gelme sürecinde birçok muhalif yayın organı ABD’nin desteğiyle ayakta kaldı (US DoS 2003). 2002’de Kırgızistan’a yapılan ABD demokratik yardımının temel hedeflerinden biri, sivil kampanyaları finanse etmektir (US DoS 2003). 2003’e gelindiğinde, ABD demokratik yardımının 2005 Kırgızistan parlamento ve devlet başkanlık seçimlerine odaklandı (US DoS 2004). Benzer çalışmaların Tacikistan’da da yapılarak demokrasi yardımları içerisinde siyasi partiler, yerel yönetim ve medya programlarına öncelik verildi (US DoS 2003). Afganistan operasyonunun başlamasından hemen sonra, Orta Asya’ya toplam ABD yardımı arttığı halde, demokratik yardımın fazla artırılmadığı ve ABD’nin herhangi bir etkiye sahip olmadığı tek Orta Asya ülkesi Türkmenistan’dı. Bunun sebebi ise, Türkmen yönetiminin dünyadan tecrit politikası izlemesiydi (US DoS 2002: 166-175; US DoS 2003).

Bush yönetimi, Orta Asya ülkelerinin ABD’ye, ABD’nin Orta Asya ülkelerine ihtiyaç duyduğundan daha fazla ihtiyaç duymaları gerektiği kanaatiyle davranmıştır (Starr 2006: 6-9). Bundan dolayı 2001-2005 yılları arasında ABD’nin Orta Asya ülkeleriyle işbirliğini sıkılaştırmasının demokrasiyi teşvik konusunda ABD’nin elini zayıflattığı eleştirisi pek haklı sayılmaz. Zira ABD yönetimi, bölge ülkelerinin güvenlik işbirliğine açık olmalarına, olması gereken bir gelişme olarak bakmıştır. ABD yetkilileri yaptıkları açıklamalarda ve yayınladıkları dokümanlarda Orta Asya ülkelerinin güvenlik problemini hallettiklerini vurguluyorlardı (US DoS 2002: 155-165; US DoS 2003; US DoS 2004). İlişkilerin sıkılaştırmasının başlangıcında, bir yıl kadar süreyle ABD demokrasi ve insan hakları konusundaki eleştirilerden uzak dursa da, demokrasiyi teşvik konusunda esas olarak taviz vermek durumunda kalan, ABD ve diğer NATO üyesi ülke askerlerinin konuşlandığı Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan yönetimleri olmuştur.

Bölgede ABD’nin demokrasiyi teşvik politikasının temel sorunlarından birisi de, demokratik yardımın hükümet değil, sivil toplum odaklı olmasıydı (Meppen 2006: 29). Bu yaklaşım 1990’ların sonunda kalıplaşmıştır. Söz konusu yaklaşım, 11 Eylül’den sonraki güvenlik işbirliği sayesinde kısa süreli olarak yumuşadıysa da, kendi içerisinde bölge hükümetleriyle karşı karşıya gelmenin temellerini barındırıyordu. ABD ile işbirliğinin artması sonucunda bölgedeki sivil toplum ve

muhalefet faaliyetlerinin gelişmesi, bölge yönetimleri açısından istikrarsızlaştırıcı bir faktördü (Heathershaw 2007: 27). Ancak Fairbanks'ın isabetle belirttiği gibi, Özbekistan yönetimi, Taliban tehlikesinin bertaraf edilmesi uğruna kısa süreliğine içeriden algıladığı tehditlere göz yumabilmiştir (Fairbanks 2002: 50). Aynı şeyi Türkmenistan dışındaki diğer Orta Asya ülkeleri açısından da söylemek mümkündür.

Taliban tehdidi ortadan kaldırıldıktan kısa bir süre sonra Orta Asya ülkeleri ABD ile yakın işbirliğinin bir takım tehlikeleri de barındırdığının kanaatine varmışlardır. 2003'ün sonuna geldiğinde, eski Sovyet alanında ABD ve genel olarak Batı'nın demokratikleştirme faaliyetlerinin gelişmesi, Gürcistan ve Ukrayna gibi ülkelerde muhalefetin yükselmesinin arkasında Batı'nın bulunduğu dair algılamının yerleşmesi, Orta Asya liderlerini endişelendirmiştir. Ek olarak 2000'li yılların başında bazı Orta Asya devletlerinde yasal veya yasal olmayan muhalefet bazı ses getiren çıkışlarda bulunmuştu. Özbekistan'a özgü şartlardan dolayı muhalif hareketlerin gelişmesi, silahlı militanların faaliyetlerinin ve radikal dinciliğin yayılması şeklinde olmuştur. Kırgızistan ve Kazakistan'da ise iktidarda bulunan elitin parçalanması sonucunda, zaten daha önce gelişme imkânını bulan muhalefet güçlenme eğilimine girmiş ve ABD'den manevi ve teknik destek görmüştür.

"RENKLİ DEVRİMLER" DALGASI

2003-2005 döneminde eski Sovyet alanı adeta "renkli devrimler" dalgasıyla sarsıldı. 2003'ün sonunda Gürcistan, 2004'ün sonunda ise Ukrayna'da yapılan devlet başkanlığı seçimleri akabinde iki ülke günler süren kitle gösterilerine sahne olmuş, sonuçta her iki ülkede de yönetimler geri adım atarak seçimler tekrarlanmıştı. Tekrarlanan seçimleri muhalefetin kazanmasıyla söz konusu ülkelerde iktidar değişikliği gerçekleşmiştir. Bu olaylar sırasında ve sonrasında iktidarı kaybedenler protestoların arkasında ABD'nin bulunduğunu ima etmiş, hatta Soros Vakfı gibi bazı ABD STK'larını doğrudan suçlamıştır (Zerkalo Nedeli 2003; AFP 2004). Anılan iktidar değişikliklerinin ABD'nin "rejim değişikliği" operasyonu olduğu yönündeki iddialar eski Sovyet alanında yaygınlık kazanmıştır (Samokhvalov 2005, 107-108; Herd 2005: 15-28).

ABD yönetiminin "renkli devrimler" olarak adlandırılan iktidar değişikliklerine sahip çıkması, söz konusu iddiaları güçlendiriyordu. Gerçekten de ABD'nin, anılan seçimlerin usulsüz kabul edilmeleri noktasında önemli etkisi olmuştu. Seçimlerin usulsüz kabul edilmesi, bazı ABD STK'larının doğrudan ve dolaylı olarak yaptıkları sandık başı araştırmalarının, ABD'nin desteklediği uluslararası ve yerli gözlemcilerin açıklamalarının ve ABD'nin resmi sonuçları tanımamasının sonucunda gerçekleşmiştir. Kitlelerin örgütlenmesi safhasında ABD destekli STK'ların kafalarda soru işaretlerinin oluşmasına neden olmuştur. Buna ek olarak, muhalefetin sesini duyuran yayınların ABD tarafından desteklenen medya kuruluşları vasıtasıyla yapılması da, diğer bir faktördü (Schipani-Aduriz 2007: 99-100).

2005'e gelindiğinde Kırgızistan'daki parlamento seçimleri sırasında da benzer olayların meydana gelmesi, Orta Asya yönetimlerini alarma geçirdi (Alibekov 2005). Seçimleri "usulsüz" ilan eden Kırgızistan muhalefetine destek veren halk kitleleri, bazı güney bölgelerinde yerel yönetim kurumlarını bastı. Akabinde göstericiler başkent Bişkek'e ilerleyerek, 24 Mart 2005'de merkezi yönetimin düşmesine, devlet başkanı Askar Akayev'in ülkeden kaçmasına sebep oldu. Merkezi yönetimin düşmesi üzerine yönetilemeyen kitleler, başkenti yağmaladı. (Sirovejkin 2005: 14-16)

Kırgız "devrimi" etrafındaki tartışmaların can alıcı noktası, ABD resmi ve sivil kuruluşlarının süreçte oynadıkları rolle ilgiliydi. "Devrimden" sonra Batı medyasında yapılan neşriyat ve ABD tarafından verilen destek mesajları, "devrimin" ABD tarafından planlandığı ve icra edildiği izlenimini doğuruyordu. Ne var ki, bölgede saha araştırmasını yürüten araştırmacılar, "devrimi" finanse eden güçler arasında ABD'den çok, bazı yerel güçlerin ağırlıklı rol oynadığı sonucunu çıkardılar (Satpayev 2008). Akayev iktidarı tarafından dışlanmış yasal ve yasadışı ekonomik odaklar, Batılıların "klan" olarak ifade ettikleri Kırgız toplumundaki kan bağına dayalı parçalı dayanışma yapısını kullanarak ve sefalet içinde bulunan halkı (özellikle güney bölgelerinde) seferber ederek, iktidar mücadelesine girişmişti.

"Devrimin" gerçekten planlanıp planlanmadığı, dahası ABD tarafından planlanıp planlanmadığı konusu halen açıklığa kavuşmuş değildir. Kırgızistan'daki olayların patlak vermesinde bir dış aktör olarak ABD'nin bir rolünün bulunduğu söylenebilir. Siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının, hükümetten bağımsız medyanın desteklenmesi ve genel olarak Batı değerlerinin topluma aşılması noktasında, ABD resmi ve gayriresmi kuruluşları "devrimin" gerçekleşmesine büyük etki etmiştir. Özellikle 60 kadar muhalif yayın organını basan bir matbaanın ABD'nin resmi finansmanı ile *Freedom House* tarafından kurulmuş olması, dikkate değer bir husustur. Nitekim Akayev'in devrilmesinden sonra Kırgızistan'daki *Freedom House* şubesinin başkanı, olayları "görev tamamlandı" şeklinde tanımladı (Daly 2006: 95). Kongre için analiz sağlayan CRS'in (Congressional Research Service) uzmanı, Kırgızistan'a demokrasi yardımı dahil olmak üzere önemli miktarda Amerikan resmi yardımının ulaştığına dikkat çekmiş, sivil topluma yapılan yatırımın, STK ve siyasi partilere sağlanan teknik yardımın etkisinin olabileceğini belirtmiştir (Tarnoff 2005: 8). Gerçekten de, birkaç milyonluk ülke olmasına rağmen, Kırgızistan'ın 2003-2004 yıllarında nüfus olarak kendisinden sırasıyla 3 ve 4 kat büyük olan Kazakistan ve Özbekistan'dan daha fazla demokrasi yardımı alması dikkate değer bir husustur (Tarnoff 2005: 5).

"Devrimdeki" ABD'nin belki de en büyük etkisi, söz konusu iktidar değişikliğinin gerçekleşmesini mümkün kılan Kırgızistan'ın siyasi ve ekonomik yapısının ortaya çıkmasındaki rolüdür. 1990'lı yıllarda Orta Asya'nın "demokrasi adası" olarak tanıtılan Kırgızistan'ın ekonomik ve siyasi serbestleşmesi ABD ve genel olarak Batı'nın desteğiyle gerçekleşmişti. Buna imkân veren ise, ülkenin küçük

boyutlu olması (yüzölçümü 198,500 km², 2005’de nüfusu 5,2 milyon kişi, milli geliri 2,4 milyar dolar idi) (DEİK 2006: 1,7) ve zor ekonomik durumdan dolayı yönetimin dış öneri ve yardımına bağımlı olmasıydı.

Kırgızistan’da Akayev yönetiminin düşmesinin ardından, Özbekistan’ın Andican şehrinde 13 Mayıs 2005’de bir grup silahlı militan sırasıyla askeri garnizonu, hapishaneyi ve yerel yönetim kurumlarını bastı. Militanlar, *Ekremiye* adlı radikal dinci örgüt üyesi olmakla suçlanan bir grup işadamını serbest bırakarak, günlerdir işadamlarını destekleyen ve yönetime tepkili olan halkı şehrin merkezinde topladı. Meydanda toplanan kalabalık, Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov’un dertlerini dinlemesi için Andican’a gelmesini talep ediyordu. Fakat müdahale kararı alan yönetim, kalabalığı dağıtmak için kuvvet kullandı. Bazı insan hakları kuruluşlarına ve doğruluğu tespit edilememiş kaynaklara göre müdahale sonucunda yüzlerce sivil hayatını kaybetmiştir (HRW 2005). Özbekistan resmi kaynaklarına göre ise olaylarda toplam olarak (militanların öldürdükleri görevliler ve siviller dâhil) 180 kişi hayatını kaybetmiştir.

Olaylar meydana gelir gelmez ABD’nin Özbekistan yönetimini sert bir biçimde eleştirip, bağımsız inceleme ve reform talep etmesi, iki ülke arasındaki ipleri koparmıştır (Heathershaw 2007: 130-131). ABD ve AB’nin bağımsız inceleme talebini reddeden Özbekistan yönetimi, ABD’nin Karşı Hanabad askeri üssünü kapatmasını istedi (Daly 2006: 105-106). Olaylardan kısa bir süre sonra 5 Temmuz 2005’de Kazakistan’ın başkenti Astana’da toplanan ŞİÖ zirvesinin sonuç bildirisinde ise ABD’den Orta Asya’daki askeri üslerinden “çekilme takvimini belirlemesi” istendi (ŞİÖ 2005).

Bazı iddialara göre Andican olaylarının arkasında ABD bulunuyordu. İslam Kerimov, Rus televizyonuna çıkarak ABD’yi devrim ihraç etmeye çalışmakla suçladı (Chivers 2005). Bu bakış açısı tartışmalı olmakla birlikte, Andican olaylarının dünya kamuoyuna yansımaları konusunda ABD ve Batı’nın bölgedeki çalışmalarının etkisi olduğu kesindir. Olaylar sırasında bölgede çok sayıda yabancı gazetecinin bulunması, olayların duyurulmasında kritik rol oynamıştır. Bunun yanı sıra, olaylardan kısa bir süre sonra Kırgızistan’a kaçan Andican olaylarının katılımcıları ile görüşmelerin yapılması, ABD tarafından finanse edilen STK’lar sayesinde mümkün olmuştur (NED 2005). En önemlisi, olaylar daha aydınlanmadan Özbekistan’ın ABD ve müttefikleri tarafından eleştirilmesi ve bağımsız incelemenin talep edilmesi, Bush doktrinindeki demokrasinin yayılması yaklaşımına uygundu.

“Renkli devrimler” dalgasıyla özdeşleştirilen Kırgızistan’daki “lale devrimi” ve Özbekistan’daki Andican olayları, Orta Asya bölgesindeki siyasi gelişme sürecinin diğer bir yüzünü de açığa çıkardı. Sadece yönetimlerin değil, aynı zamanda muhalefetin de demokratik prosedür ve pratikleri araç olarak kullandıkları ortaya çıktı. Kırgızistan ve Özbekistan’da yapılan gösterilerde parayla tutulan göstericilerin kullanılması (Matveeva 2008: 13), durumun vahametini ortaya koymuştu. Olayların

en önemli sonucu ise, Kırgızistan'daki olayların sonucunda birkaç günlük süreyle devletin güvenlik sağlama fonksiyonunun sekteye uğraması, genel olarak devletin zayıflaması ve demokrasi imajının sarsılmasıydı.

"Renkli devrimlerin" göreceli olarak dışarıya en açık ve en demokratik BDT ülkelerinde gerçekleşmesi, diğer BDT devletlerinde demokrasi ve güvenlik arasındaki sorunu gündeme taşımıştır. ABD tarafından olsun, ABD karşıtları tarafından olsun yapılan açıklamalar ve yazılardan yola çıkılarak, "renkli devrimlerde" dış faktörün önemi öne çıkarılmıştır. Devlet destekli Amerikan STK'ların Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan seçimlerine giden süreçte muhalif siyasi partilere teknik yardım sağlaması, muhalif STK ve medya organlarının kampanyalarını finanse etmesi, ayrıca seçim usulsüzlüklerinin "uluslararası kamuoyu" tarafından kabul edilmesi noktasında ABD'nin temel rol oynamış olması, bölgedeki ülke yönetimlerini alarma geçirmiştir. İlk olarak Gürcistan ile başlayan süreçte, çevre ülkelerinde sınırlandırıcı önlemler alınmaya başlanmıştır. Orta Asya coğrafyası açısından ise Kırgızistan'daki olaylar, genel olarak siyasi serbestlikler ve Batılı ülkeler tarafından yürütülen demokrasi teşvik faaliyetlerine sağlanan serbest ortamı açısından bir dönüm noktası olmuştur.

ABD'nin eski Sovyet ülkelerindeki rejim değişikliği yaklaşımı, bölge yönetimleri nezdinde sadece ABD itibarının sarsılmasına değil, aynı zamanda bölge devletlerinin sınırlandırıcı tedbirler almalarına da neden olmuştur. Gürcistan, Ukrayna ve özellikle Kırgızistan'da meydana gelen iktidar değişikliklerinin ardından bölge ülkelerinde halk seferberliğine karşı önlemler artırıldı, basın, STK ve muhalefete baskı yoğunlaştırıldı. ABD ise, Özbekistan'daki bazı Amerikan STK'larının kapanmasını izlemek ve Kazakistan'a yönelik siyasi partiler programını kapatmak durumunda kalmıştır. Dahası, aşağıda göreceğimiz gibi, bu sınırlandırmalara rağmen ABD bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirme yollarını aramaya başlamıştır. Böylece Bush döneminde demokrasiyi teşvik yoluyla rejim değişikliği politikası bölgede başarısızlığa uğramıştır.

Temelde ABD'nin Orta Asya'daki demokrasiyi teşvik politikasının başarısızlığına sürükleyen bölgedeki güç dengesi olmuştur. ABD'nin küresel çaptaki tekkutupluluğu bölgesel olarak da geçerli olsaydı, ABD'nin baskısı karşısında Özbekistan'ın dayanması oldukça güçleşirdi. Ne var ki, Andican olaylarının akabinde ABD'nin faaliyetlerinden tehdit algılayan Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov, Çin ve Rusya'yla yakınlaşarak, ABD'nin dengelenebileceğini göstermiştir. Nitekim Çin ve Rusya Özbekistan yönetiminin Andican olaylarındaki davranışına tam destek vermiştir. Buna benzer bir şekilde, aşağıda görüleceği gibi, Kazakistan'ın ABD STK'larına karşı sınırlandırıcı tedbirler almasına karşın, 2006'da ABD'nin Kazakistan ile ilişkilerini daha da geliştirmesi, ABD'nin bölgedeki ikinci bölgesel ortağı kaybetme endişesinden kaynaklanmıştır.

Bölgedeki demokrasiyi teşvik politikasının elverişsiz çevre faktörlerinden ve bölgedeki güç dengesinden dolayı başarısızlığa uğradığını söylemek, Bush yönetiminin başarısızlığını azaltmamaktadır. Zira bir politika tasarlanırken, bu politikanın teorik olarak düzgün olması değil, uygulanabilirliği esastır. Bir politika elverişli şartlara göre tasarlanmaz. Politikayı geliştirenler, ellerinde olmayan şartları da hesaba katmalı, diğer aktörlerin davranışlarını hesaplayarak gerçekçi değerlendirme yapmalıdır. Irak'a savaş açan Bush yönetimi, Irak'ta otoriter bir liderin iktidardan indirilmesi sonucunda "gösteri etkisinin" bütün Orta Doğu'ya yayılacağını, Orta Doğu'nun demokratikleşmesi için yolun açılacağını iddia ediyordu (Bush 2006a). Ne var ki, Irak örneğinden demokrasi değil, şiddet ve istikrarsızlık yayılmaktadır. Bunun gibi, eski Sovyet alanındaki rejim değişikliklerinin de olumlu "gösteri etkisi" yaratması beklenirken, Kırgızistan örneğinde görüldüğü gibi bunun tam tersi olmuştur.

POLİTİKANIN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

2005'e gelindiğinde, Bush doktrininin ABD gücünün artmasına değil, önemli ölçüde azalmasına neden olduğu, dolayısıyla başarısızlıkla sonuçlandığı konusundaki değerlendirmeler baskın gelmeye başladı (Jervis 2005; Gaddis 2005; Hendrickson ve Tucker 2005). Bu durumda Bush yönetimi de, yeni bir başlangıç yapma ihtiyacını hissediyordu. Özellikle Büyük Orta Doğu projesinin önemli zorluklarla karşılaştığı, Irak savaşı ve Orta Doğu barış süreci konusunda atılan adımların Orta Doğu'yu daha istikrarsız hale getirdiğinden belli oluyordu. Filistin'de demokratik seçimlerin yapılması için ABD önderliğindeki Batı'nın harcadığı çabalar sonucunda seçimi Hamas kazanmıştı. Irak, iç çatışmalara, ABD'ye karşı direnişe ve "uluslararası teröristler" olarak tabir edilen El Kaide bağlantılı birçok grubun faaliyetine sahne olmuştur. Irak Savaşı'nı başlatma sürecinde izlenen politikalar sonucunda AB, ABD'nin savaşına destek veren ve vermeyenler olarak bölünmüştü. Savaşa şiddetle karşı çıkan Rusya, 11 Eylül'den sonra yaşanan istikrarsızlıklar neticesinde petrol fiyatlarının sürekli artması neticesinde, beklenildiğinden daha hızlı toparlanmış ve aktif dış politikaya geçmişti.

Bush'un birinci dönemindeki dış politikasının ABD açısından en dramatik sonucu ABD yumuşak gücünün önemli ölçüde azalması, hatta daha sert değerlendirmelere göre "sıfırlanması" olmuştur. Kuvvet kullanmanın demokrasiyi yayma amacıyla birleştirilmesi, istenen sonuçların tam tersinin elde edilmesine sebep oldu. Bush dönemindeki demokrasi teşvik politikasını değerlendiren Carothers, demokrasi teşvik anlayışına en büyük darbenin, terörizmle mücadelenin yolu olarak ele alınmasını gösterir (Carothers 2007: 18). Jervis'in yaptığı bir değerlendirmeye göre ise 2005'e gelindiğinde Bush doktrinindeki amaç ve araçların aslında birbirleriyle çelişkili olduğu halde, uyumluymuş gibi ele alınması sonucunda, Bush doktrini devam ettirilemez hale gelmişti. Bu çelişkilerden bir tanesi, uluslararası

terörizmle mücadelenin tanımı itibariyle daha büyük uluslararası işbirliği gerektirdiği halde, söz konusu mücadelenin tek taraflılık anlayışı içerisinde ele alınmasıydı. (Jervis 2005: 358-365)

Bush doktrininin değerlendirilmesi sürecinde demokrasi teşvik politikası açısından en önemli gelişme, karşılaştırmalı çalışmalarda ve demokrasi teşvik literatüründe basitleştirilmiş neoliberal yaklaşımdan, evrimci yaklaşıma, elitist yaklaşımdan ise sosyal güçlere daha fazla önem veren yaklaşıma dönüş olmasıdır. Ek olarak, demokratikleştirme fikirlerindeki siyasi ağırlık, demokrasinin özendirilmesi konusunda bilimsel çalışmalarda bulunan yazarları rahatsız etmeye başlamıştır. Mesela Carothers, hedef ülkelerdeki halkların öncelikle sosyo-ekonomik gelişmeye önem verdiğini ve demokrasiye meydan okuyan rejimlerin halkların bu ihtiyaçlarını karşıladığı sonucuna varmıştır (Carothers 2007: 29). Buna karşılık, Bush dönemindeki demokrasi teşvik politikasında, sosyo-ekonomik gelişme ile demokrasi arasındaki bağlantı yadsınılmıştı. Her ne kadar sosyo-ekonomik gelişme, demokratikleşme için yeterli bir şart değilse de, demokrasinin sağlamlığını belirleyen bir şarttır. Bush'un ilk dönemindeki demokrasi teşvik politikasının sonuçlarının mercek altına alınması sonucunda, Soğuk Savaş dönemindeki gelişme vurgusu tekrar gündeme gelmiştir. Evrimci yaklaşıma karşı olan Carothers bile, demokrasi teşvik politika yapımcılarının sosyo-ekonomik gelişmeyi yadsımları ve demokrasi ile sosyo-ekonomik programları bir arada yürütme yolunu bulamamaları sonucunda, hedef ülkelerde demokrasinin sosyo-ekonomik getirileri konusunda soru işaretlerinin oluştuğu kanısına ulaşmıştı (Carothers: 29).

Aslında MCA (*Millenium Challenge Account*) programını başlatan Bush yönetimi, demokratikleşme konusunda önemli ilerlemeler sağlayan ülkelere sosyo-ekonomik yardım temin etmeye çalışmıştı. Böylece kalkınma yardımı ve demokratikleşme konusu birbirine bağlanarak, hızlı demokratikleşen ülkeler ödüllendirilmeye çalışıldı (The White House 2006: 31). Ne var ki, meselenin bu şekilde ele alınması, hedef ülkelerde sağlam demokrasinin oluşması amacıyla siyasi demokratikleşmeye verilen ağırlığın yanlış olduğu çıkarımına götürür. MCA'nın altındaki fikir, aslında salt olarak demokrasinin sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlayacak sihirli bir değnek olmadığı ve hızla demokratikleşen toplumların dış desteğe ihtiyaç duyduğunu gösteriyor. Demokrasi ve güvenlik bağlantısına gelince, 1990'lardaki genel geçer demokratik barış çalışmalarından farklı olarak 2000'li yılların başında bazı demokratik barış savunucuları, demokratik barışın aslında bütün demokratik devletler arasında değil, sadece belirli bir sosyo-ekonomik gelişme sağlamış demokratik devletler arasında bulunduğunu göstermektedir (Mousseau, Hegre, Oneal 2003).

Özellikle Bush dönemindeki hızlandırılmış demokratikleştirmenin hedefinde bulunan bölgeler konusunda ortaya konan çalışmalarda, "zayıf devlet" yapısına ve düşük sosyo-ekonomik gelişme düzeyine sahip ülkelerde yapılan hızlı

demokratikleşmenin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığa, çatışmalara ve devletin temel fonksiyonlarını yerine getiremez bir duruma gelmesine yol açtığı gösterilmektedir (Marat 2006: 117-118). Dahası, Bush'un ilk döneminde alkışlanan "renkli devrimlerin", söz konusu ülkelerde demokratikleşme sürecini teminat altına almadığı konusundaki değerlendirmeler ağır basmaya başlamıştır. "Renkli devrim" sonucunda Gürcistan'da otoriterleşmenin meydana gelmesi ve bölgesel çatışma riskinin artması, Ukrayna'da siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve toplumun bölünme tehlikesi, Kırgızistan'da ise devletin neredeyse çöküşü ve sonuç olarak tekrar otoriterleşmenin meydana geldiği görülmüştür (Tudoroiu 2007).

Kırgızistan'daki "lale devrimi", Ukrayna ve Gürcistan'daki tarzda bir "renkli devrim" olmadığı gibi, olayların geliştiği şekilde ABD tarafından tasarlandığını kesin olarak söylemek de mümkün değildir. Bununla birlikte, Kırgızistan'daki olayların tırmanmasında ve gelişmesinde ABD'nin resmi makamları ve STK'ları önemli bir rol oynamıştır (Bingöl 2006: 78-80).

Andican olayları sırasında ABD'nin doğrudan bir rol oynamadığına kesin bir gözle bakılsa bile, Andican'dan çok önce ABD'nin Özbekistan'da başlattığı faaliyetlerin nihai amacının iktidar değişikliğini hazırlamak olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Andican olaylarının hemen öncesi ve sonrasında ABD destekli STK'ların faaliyetlerini bu açıdan değerlendirmek gerekir. Bunlardan dolayı Kırgızistan ve Özbekistan'daki olayların arkasında ABD'nin bulunduğu kesin olmasa da, bu olaylar öncesi ve sonrasında ABD'nin takındığı tutumun "rejim değişikliği" yaklaşımına uygun olduğunu söylemek mümkündür. ABD'nin söz konusu tutumunun da etkisiyle Andican olaylarından çok önce Kerimov'un Özbekistan-ABD işbirliğine bakışı değişmiş, ABD'nin ülkedeki askeri üssü bir problem olarak algılanmaya başlanmıştı (Meppen 2006: 28-32). Özbekistan üzerinde baskı kurma amacıyla ABD, daha 2003'de Özbekistan'a yönelik askeri yardımını demokratikleşme şartına bağlamıştır (US Senate vd. 2005: 942-943). İlk defa 2004 yılında Özbekistan'ın gerekli şartları yerine getirmediği kabul edilmiş ve Özbekistan'a askeri yardım kesilmiştir (Tarnoff 2005: 9-10).

Bir taraftan Özbekistan yönetimiyle güvenlik işbirliğini geliştirmeye, diğer taraftan söz konusu yönetime meydan okuyabilecek sivil toplum ve muhalefeti desteklemeye çalışan ABD, 2006'ya gelindiğinde ikisini de gerçekleştirme imkânından yoksun kalmış, bölgedeki gücü önemli ölçüde azalmıştır. Dahası, söz konusu azalma sadece sahip olduğu reel etki araçlarının azalması şeklinde değil, "yumuşak gücünün" de tabiri caizse negatif değer vermesine sebep olmuştur.

"Sivil devrim" yaşayan ülkelerin bir türlü istikrara kavuşamamaları ve yaşadıkları ekonomik sorunların artmış olması, "devrimlerin" ve hızlı demokratikleşmenin olumlu değil, olumsuz örnek olmasını sağlamıştır. Bu noktada Mansfield ve Snyder'in demokratikleşmekte olan devletlerin hem sağlam demokrasilere hem de sağlam otoriter devletlere göre çok daha saldırgan olduğu

önermesi hatırlatılmalıdır (Mansfield ve Snyder 1995). Buna ek olarak bölge iktidarları devrilme korkusuyla demokratikleşme konusunda daha önce attıkları adımlardan vazgeçip, kontrol tedbirleri almıştır (Carothers 2006: 55-68). Sonuç olarak Orta Asya'da ABD, ulaşmayı planladığı sonuçların tam tersini elde etmiştir.

Kırgızistan "devrimi" hem bölge yöneticileri hem de bölge halkları açısından son derece olumsuz bir örnek sunmuştur. Günler süren yağmalar, aylara yayılan siyasi kriz, siyasi suikastlar ve organize suç temsilcilerinin açık siyasi mücadelede yer alması gibi gelişmeler, kısaca devlet otoritesinin önemli ölçüde zayıflaması sonucunda ortaya çıkan istikrarsızlık, nelerin yapılması değil, nelerin yapılmaması gerektiği yönünde Orta Asya halklarına örnek sağlamıştır. Üstelik bölge iktidarları da söz konusu olayları "olumsuz reklam" olarak kullandılar. Mesela 2005 Kazakistan devlet başkanlık seçimlerinden önce Kırgızistan'daki "devrimin" görüntüleri, Kazakistan TV'lerinde antipropaganda olarak kullanıldı. Dışarıdan demokrasiyi teşvik faaliyetleri açısından bakıldığında, zayıf devletlerde demokratikleşmenin hükümet ile "yapıcı işbirliği" içerisinde değil de, muhalefet ve sivil topluma dayanılarak yapılması sonucunda, tam da önlenmeye çalışılan etki, yani bölge güvenliğini tehdit eden istikrarsızlık yaratılmıştır.

Rusya'ya yaklaşmaya başlayan Akayev'in devrilmesi ve onun yerine Batı'ya daha yakın olacağı düşünülen muhalif güçlerin iktidarı ele geçirmeleri başlangıçta ABD'de olumlu olarak karşılandı. ABD Başkanı Bush Kırgızistan'daki olayları Ukrayna, Gürcistan ve Lübnan'daki "devrimlerle" aynı kefeye koyarak ABD'nin desteğini ifade etti (Bush 2006a; Bush 2006b).

2004-2005'den sonra genel olarak ABD'deki Orta Asya uzmanları, ABD'nin sadece yarı otoriter rejimlerle değil, otoriter rejimlerle de işbirliği şartı olarak demokratikleşmeyi öne sürmesinin sonuç veren bir yaklaşım olmadığı konusunda birleştiler. Mesela Zeyno Baran, ABD'nin Türkmenistan'dan uzak durmasının sonucu olarak Rusya ve Çin'in bu ülke üzerindeki nüfuzlarının arttığı kanısındaydı (Baran: 37-38). 2005'e gelindiğinde bu görüş, Bush yönetiminin ve Kongre'nin başvurduğu ABD'li Orta Asya uzmanları arasında genel geçer bir görüş haline geldi ve değişik kanallarla yönetim ve kongre üyelerine defalarca iletildi.

2005'deki çalkantılı olayların akabinde, Bush yönetiminin Orta Asya ile ilgili yeni resmi söylem ürettiği gözlenmektedir. Artık Orta Asya devletleriyle işbirliği ve demokrasi konusu gündeme geldiği zaman, Ronald Reagan dönemindeki "yapıcı işbirliği" tarzı işbirliğinin öne çıkarıldığını görüyoruz. Mesela Türkmenbaşı'nın ölümünün akabinde Türkmenistan ile ilişkileri sıkılaştırmaya yönelik ABD yetkilileri, daha önce anti-demokratik uygulamalarından dolayı eleştirilen Türkmenistan'dan uzak durmanın bir sonuç getirmediğini, tam tersine ancak yakın ilişkiler yürütüldüğü takdirde demokrasi konusunda etkiyi sürdürmenin mümkün olduğunu öne sürmüşlerdir (Boucher 2006; Boucher 2007). Aslında Bush yönetimi, her ne kadar genel olarak demokrasiyi teşvik ve güvenlik ilişkisi konusundaki

söylemini dile getirmeye devam etse de, Orta Asya ile ilgili bariz bir değişikliğin meydana geldiği de aşıkardı. Bu dönüşüm, bariz bir şekilde 2005'in sonunda ABD'nin Kazakistan'a yönelik başlattığı açılımında hissedilmiştir.

YENİ YAKLAşIMIN ÖRNEĞİ: BÖLGESEL ORTAK OLARAK KAZAKİSTAN

şİÖ bildirisinden sonra bölgede güç kaybeden ABD, Kazakistan'ın ılımlı tavrını da hesaba katarak, bölgedeki kayıplarını kazanca çevirmenin yollarını aramıştır. Orta Asya'daki ABD askeri varlığını sorgulayan şİÖ Astana Deklarasyonu'nun görüşülmesi sürecinde Kazakistan, ifadelerin yumuşatılması için çaba harcamış ve bunu daha sonra ABD diplomatlarıyla görüşmelerde kullanmaya çalışmıştır (US Congress 2006: 44). Zaten ABD uzman çevresinde, Kazakistan'ın bölgesel cazibe merkezi haline geldiği, bölge açısından olumlu bir gelişme modeli sunduğu ve değişime direnen Özbekistan'dan ziyade, Kazakistan'ın daha uzun vadeli ve güvenilir ortak olabileceği yönündeki değerlendirmeler 2004'den beri artmıştı (Davis ve Sweeney 2004; Rywkin ve diğerleri 2005). Bazı veriler ABD'nin Kazakistan'a yaklaşma çalışmalarının Kırgızistan olaylarının hemen akabinde, 2005'in Mayıs'nda başladığını göstermektedir (Tokayev 2007: 236). Özbekistan'ın ABD'den uzaklaşıp Çin ve Rusya'ya yaklaşması, ABD'nin bölgedeki yeni hamlesini acil bir hale getirmişti. ABD yönetimi, Kırgızistan ve Tacikistan yönetimleri ile Afganistan üzerinde yakın işbirliğini devam ettirse de, bölgede Rusya ve Çin'i dengelemek açısından bu iki ülkeyle geliştirilen işbirliği yeterli değildi. Buna ek olarak aslında 2004'e gelindiğinde Batı enerji güvenliği bağlamında Rusya'nın Orta Doğu'ya alternatif olabileceği değerlendirmeleri tamamen yıpranmıştı. Rusya, bağımsız bir büyük güç olarak hem kendi kaynaklarını hem Hazar kaynaklarını dış politikası doğrultusunda kullanacağını göstermişti. Böylece Hazar enerji kaynaklarına verilen önem daha da arttı. Sonuç olarak Orta Asya'nın iki büyük ülkesinden biri ve yükselen enerji aktörü olan Kazakistan ile işbirliğinin geliştirilmesi zorunlu hale geldi.

ABD Dışışleri Bakanı Condoleezza Rice'ın 2005 Kazakistan devlet başkanlığı seçimlerinden önce, Ekim 2005'de Astana'yı ziyaret etmesi, ABD'nin bölgedeki politikasını uyarlamaya çalıştığını gösteriyordu. Astana'da Rice'ın Nazarbayev ile yaptığı görüşmede, demokrasi konusunun ele alınış biçimi, ABD'nin konuya daha yapıcı bir şekilde yaklaşmaya çalıştığını gösteriyordu. Demokrasinin Kazakistan için son derece yararlı olacağını anlatmaya çalışan Rice, demokrasiye giden yolların farklı olabileceğini kabul etmişti. Ayrıca Rice, ABD'de Nazarbayev'in "önde gelen bir reformcu" olarak değerlendirildiğini, Kazakistan'daki reformların bütün bölgeyi olumlu olarak etkileyeceğini de belirtmişti (Tokayev 2007: 21-24; 258-260).

Böylece Rice'ın ziyareti sırasında Orta Asya'ya yönelik yeni ABD politikasının ana çizgileri kamuoyuna duyurulmuş oldu. Bölge politikasında merkezi ağırlık

Kazakistan'a verilmesinin yanı sıra, daha sonra "Büyük Orta Asya" adıyla anılacak yeni yaklaşım konusunda bazı ipuçları verilmişti. Avrasya Üniversitesi'ndeki konuşmasında Rice, tarihi İpek Yolu'nun canlandırılmasının ve Orta Asya'nın dünyaya bağlanmasının önemini anlatmıştı. Kısa zaman içerisinde Rice'ın ne demek istediği ABD Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan değişikliklerle belli oldu. 2005 sonunda Orta Asya bölgesi konusundaki sorumluluğun Avrupa ve Avrasya dairesinden Güney Asya dairesine aktarılacağı açıklandı. Şubat 2006'da yenilenmiş Güney ve Orta Asya dairesinin başına Richard Boucher atandı (Lugar 2006).

ABD'nin yeni Orta Asya politikasında, Johns Hopkins Üniversitesi'ndeki Orta Asya-Kafkasya Enstitüsü'nün çalışmalarının temel alındığını söylemek mümkündür. Mart 2005'de enstitünün yayınladığı çalışmalardan birisi, "Afganistan ve Komşuları için Büyük Orta Asya Ortaklığı" adını taşıyordu (Starr 2005). Raporun yazarı Frederick Starr'a göre, sadece Afganistan'ın istikrar ve refaha kavuşması bölgedeki istikrarı sağlayabilir ve sadece Afganistan'ın bölgeyle bütünleşmesi Afganistan'ın refahını sağlayabilirdi. Demokratikleşme konusuna da değinen Starr, bölge yönetimlerinin uygulamaları konusunda olumsuz değerlendirmeler yapmak yerine, olumlu gelişmelere vurgu yapılması gerektiğini ifade ediyordu (Starr 2005: 18-22). Genel olarak Starr, Orta Asya'da Rusya ve Çin'in etkisinin azaltılması için Rusya'nın bütünleşme ve altyapı politikalarına karşı alternatif bir bütünleşme projesini önerdi. Projenin gerçekleştirilmesi amacıyla ABD Dışişleri Bakanlığı nezdinde Büyük Orta Asya'dan sorumlu bir dairenin oluşturulması gerektiği de öne sürüldü (Starr 2005: 6-7).

Söz konusu proje aslında geleceğe yönelik jeostratejik tasarımın bir parçasıdır. ABD, 21. yüzyılda Çin'i dengelemek açısından Hindistan'ın büyük güç olmasını desteklemeyi ve Batı'nın parçası olmasını sağlamayı planlamaktadır (Kiesow, Norling 2007). Büyük Orta Asya projesi ise, gelecekte bölgedeki Çin nüfuz artışını engellemeye yönelik olarak görülmektedir. Projenin orta vadeli amacı ise, Orta Asya'da Rus nüfuzunun azaltılmasıdır. Büyük Orta Asya projesinin kendilerine karşı geliştirildiğinin farkında olan Rusya ve Çin yönetimleri, projeyi olumsuz olarak değerlendirdiler. Rusya ve Çin Dışişleri Bakanları'nın tepkisine karşın Kazakistan Dışişleri Bakanı, işbirliğinin geliştirilmesi anlamında Büyük Orta Asya Projesi'ni desteklediğini açıkladı (Tokayev 43-46; Tokayev 2006: 8-12).

ABD yönetiminin Kazakistan'a yaklaşımını değiştirmesinin bir sonucu olarak, Kazakistan'daki demokrasi durumuna bakışta da bir değişim yaşanmıştır. Böylece 2005'de Kazakistan'ın ABD STK'larına karşı kontrol faaliyetlerine girişmesi ve ABD siyasi parti yardım programının Kazakistan makamları tarafından kapatılmasına rağmen ABD yönetimi, Kazakistan'daki demokratikleşme konusuna çok daha ılımlı bir şekilde yaklaşmaya başlamıştır. Gelinek durumda ABD-Kazakistan arasında demokrasi konusundaki polemiklerin baskın gelmeye devam ettiği takdirde, Kazakistan'ın ABD'ye ve dayatmalarına rağmen başarılı olduğu izleniminin bölgede

güçleneceği kesindi. Bu da ABD'nin bölgedeki demokrasiyi teşvik politikasının itibarını daha da zayıflatacağı.

ABD yönetiminin, daha önceki müdahaleci demokratikleşme söylemini bir tarafa bırakarak, Kazakistan'ın bölgesinin ekonomik gücü ve örnek alınan ülke olma hedefini desteklemesi, Rusya karşısında bölgesel bir gücün ortaya çıkışına yardımcı olmak anlamına geliyordu. Diğer taraftan bu destek ve yapıcı demokratikleşme işbirliği, Kazakistan'ın bölge şartlarında ulaşmış olduğu göreceli ekonomik başarılarından yararlanarak, bölgenin dönüştürülmesine katkıda olmasını sağlamak anlamına da geliyordu. Bu noktada Kazakistan'ın bulunduğu bölgede önemli bir yatırımcı olarak desteklenmesi gerektiğine karar verildi. Kongre'deki ilgili alt komitede yeni yaklaşımı anlatan Boucher, ABD'nin Kazakistan'a "bölgesel dayanak" olarak baktığını belirtti (US Congress 2006: 7).

Daha önceki safhada ABD, denge politikası yürüten eski Sovyet yönetimlerinden rahatsız olup, iktidarlarını sona erdirecek faaliyetlerde bulunuyordu. 2005'deki askeri üs kaybından sonra ortaya çıkan yeni durumda, bölgede esas problem oluşturan ülke, denge politikasını yürüten Kazakistan değil, tamamen Rusya ve Çin'e mecbur kalan Özbekistan olmuştur. Dolayısıyla bölge devletlerinin "denge politikası" izlemesi, 2005'den önce ABD çıkarları açısından olumsuz değerlendirilirken, 2005'den sonra yararlı bir tutum olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Zeyno Baran'a göre 2005 ŞİÖ zirvesi Kazakistan dışında bir yerde yapılsaydı, ABD ŞİÖ'nün çok daha sert çıkışıyla karşılaşırđı. Buna göre denge politikasını izleyen Nazarbayev, Astana deklarasyonunun yumuşatılması için ellerinden gelenini yapmıştır (US Congress 2006: 44). Yeni değerlendirmeye göre bölge devletlerinin denge politikasını benimsemeleri, güç kaybına uğrayan ABD açısından da yeni imkânlar sunuyordu.

2005 sonrası ABD'nin Orta Asya politikasında bölgenin sosyo-ekonomik kalkınması ve bütünleşmesi öne çıkarken, demokrasiyi teşvik politikası ise arka planda kalmıştır. Böylece, Orta Asya'nın Güney Asya dairesine bağlanması, sadece jeopolitik bir tercihi yansıtmakla kalmayarak, Orta Asya'daki demokrasi konusunda ABD'nin tutumunu da yansıtmıştır. Bu şekilde Orta Asya, Avrasya bölgesinin Batılılaşması açısından önemli olarak kabul edilen demokratikleşme hedefinin menzili dışına alınmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, ABD'nin "rejim değişikliği" hedefini bir tarafa bırakıp, bölge ülkeleriyle yapıcı işbirliğine yönelmesini sağlayan bölgesel çokkutupluluk ortamı olmuştur. 2005'de bölgedeki kilit ortağı Özbekistan'ı kaybeden ABD, Rusya ve Çin'e kaptırılmıştı. Rusya ve Çin ŞİÖ çerçevesinde Özbekistan'a arka çıkarak, ABD'nin bölgeden çekilmesini istemiştir. Ayrıca süreç içerisinde Özbekistan, daha önce ayrıldığı Rusya liderliğindeki Kolektif Güvenlik Örgütü'ne katılmış, Rusya'nın müttefiki haline gelmiştir. Böylece Özbekistan, ABD

talepleri karşısında tek başına olmadığını, ABD'yi dengeleyebilecek ülkelerin bulunduğunu açıkça göstermiştir.

Bu çalışmanın kapsamı dışında kalan dönemde, yani Obama döneminde yeni şartlar altında ABD geri adım atmak durumunda kalmış, daha önce Özbekistan'a askeri yardımı sınırlandıran yaptırımını kaldırmıştır (Akhmadov 2011). ABD açısından Afganistan operasyonu dolayısıyla stratejik jeopolitik konuma sahip olan Özbekistan ile işbirliğinin sürdürülmesi gereklidir. Afganistan'daki Amerikan askerlerine lojistik desteğin sağlanması ve Afganistan'daki Hamid Karzai hükümetinin desteklemesi konusunda Özbekistan-ABD işbirliği gelişme göstermiştir. Bu çerçevede Özbekistan, Afganistan'daki Amerikan askerlerine öldürücü olmayan malların tedarikini sağlayan Kuzey Dağıtım Ağı'nın aktif katılımcısı olmuş, dahası Orta Asya'yı Afganistan'a bağlayan demiryolu projelerini üstlenmiştir (Simeone 2012; Kucera 2011).

SONUÇ

2005'de karşılaşılan zorluklar karşısında ABD Orta Asya politikasını kökten değiştirmiştir. ABD rejim değişikliği odaklı demokrasiyi teşvik politikasının Amerikan çıkarlarını zedelediğinin farkına varmıştır. Halbuki liberal uluslararasılığın teorik temel olarak kullanıldığı resmi söylemde, Amerikan çıkar ve ideallerinin birbirleriyle çelişmediği iddia ediliyordu. Orta Asya ülkelerinin ABD'den algıladıkları tehdit karşısında ABD'yi dengeleyebilecekleri güçler olmasaydı, bu yaklaşımın uygulanabilirliği yüksek olurdu. Ne var ki, 2005'e gelindiğinde Rusya ve Çin güçlerini artırmış ve Orta Asya'da ABD'yi dengeleyebilmiştir.

2005'den sonra ABD Orta Asya'daki sivil toplum odaklı demokrasiyi teşvik politikasını hükümetlerle yapıcı işbirliği politikasıyla tamamlamıştır. Böylece 1990'ların ortasında başlayan değişiklikten sonra, tekrar 1990'lı yılların başındaki yaklaşıma dönmüştür. Ayrıca Rusya ve Çin'in etkisine tek başına karşı koyamayacağını anlayan ABD, bölge politikasında çok taraflılığı özendiren bir yaklaşım benimsemiştir. Bu çerçevede AB, Japonya, Güney Kore ve Hindistan'ın Orta Asya politikalarını destekleme yoluna gidilmiştir. Orta Asya'nın Avrupa ve Avrasya dairesinden alınıp, Güney Asya dairesine bağlanması, bu gelişmeyi yansıtmıştır. Ayrıca demokrasiyi teşvik politikasında sosyo-ekonomik gelişmeye önem veren bir yaklaşımın baskın gelmeye başladığı söylenebilir.

Yeni ABD Orta Asya politikasına göre demokrasi konusundaki çalışmalar ve eleştiriler ikili ilişkileri tamamen imkansız kılmamalı ve dolayısıyla hedef ülkelerin talepleri dikkate alınmalıdır. Mesela insan hakları savunucuları ve Türkmenistan muhalefetinin şiddetli eleştirilerine rağmen, Türkmenistan'ın ilk devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın vefatından sonra ABD önşartsız olarak Türkmenistan'a

yakınlaşmaya çalışmıştır. Türkmenistan'ın yeni yönetiminin oldukça sınırlı ekonomik reformlarla değişime başlamasına ve insan hakları savunucularının iddialarına göre ülkede insan hakları ihlalleri devam etmesine rağmen, Türkmenistan'a ABD yardımının önemli ölçüde artırılmasına karar verilmiştir. (US DoS 2010: 45-46, 599-601) Bush döneminin ardından, Özbekistan ve ABD arasında ilişkilerin düzelmesi, ABD ve AB'nin Özbekistan'a uyguladıkları silah ambargosunu kaldırmaları da, bölge realitelerini kabul ettiklerini göstermiştir.

Bush dönemi, 1990'larda uluslararası ilişkiler teorik çalışmalarında etkin hale gelen "demokrasi yoluyla güvenlik" liberal yaklaşımını test etme imkânını sunmuştur. Liberal uluslararası yazarların savundukları çıkar ve ideal birlikteliği ABD yönetimi tarafından benimsenmiştir. Birçok liberal uluslararası yazarın yıllardır savunduğu gibi demokrasiyi teşvik politikası açıkça güvenlik stratejisinin dayanağı olarak ilan edilmiştir. Böylece teoride iddia edildiği gibi kalıcı güvenlik ve barış ortamına ulaşılabilecekti. Ancak anlaşılan o ki, güçlü bölgesel aktörlerin bulunduğu bir ortamda, bu politikanın uygulanabilirliği sınırlıdır. Demokrasiyi teşvik politikası, toplumları gerçekten demokratikleştirmek yerine "rejim değişikliğine" odaklı olduğu sürece inandırıcılığı da sınırlıdır.

KAYNAKÇA

- AFP (2004), "Yushchenko Reaches Out to Russia", AFP, 28 Aralık 2004.
- AKHMADOV, Erkin (2011), "U.S. Lifts Military Embargo on Uzbekistan", Central Asia-Caucasus Institute Analyst, <http://www.cacianalyst.org>, 5 Ekim 2011, erişim tarihi 20 Şubat 2013.
- ALIBEKOV, İbragim (2008), "Central Asian Leaders React to the Developments in Kyrgyzstan", Eurasia Insight, 22 Mart 2005, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav032205a.shtml>, erişim tarihi 23 Eylül 2008.
- BABUS, Sylvia W. (2004), "Democracy-Building in Central Asia Post-September 11", Burghart, Daniel L., Theresa Sabonis-Helf (ed.), In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century, Washington DC: National Defence University Press, 116-138.
- BİNGÖL, Yılmaz (2006), "The "Colorful" Revolution of Kyrgyzstan: Democratic Transition or Global Competition?", Alternatives: Turkish Journal of International Relations, 5 (1-2), 78-80.
- BLANK, Stephen (2007), U.S. Interests in Central Asia and the Challenges to Them, www.StrategicStudiesInstitute.army.mil/, erişim tarihi 15 Nisan 2007, 18-26.
- BOUCHER, Richard A. (2006), Assistant Secretary for South and Central Asian Affairs, "Press Conference in Tashkent, Uzbekistan", Taşkent, Özbekistan, 9 Ağustos 2006, <http://uzbekistan.usembassy.gov/trans-bio.html>, erişim tarihi 23 Haziran 2008.
- BOUCHER, Richard A. (2007), "Press Conference: Potential of Turkmenistan", Remarks to Public Affairs Section of U.S. Embassy, Aşkabat, Türkmenistan, 16 Şubat 2007, <http://www.state.gov/p/sca/rls/rm/2007/80903.htm>, erişim tarihi 6 Haziran 2007.

- BUSH, George W. (2006a), "President Addresses American Legion, Discusses Global War on Terror", 24 Şubat 2006, Washington D.C., <http://www.whitehouse.gov>, erişim tarihi 27 Şubat 2006.
- BUSH, George W. (2006b), "President Delivers Commencement Address at the United States Military Academy at West Point", 27 Mayıs 2006, West Point, New York, <http://www.whitehouse.gov>, erişim tarihi 29 Mayıs 2006.
- CAROTHERS, Thomas (2006), "Backlash Against Democracy Promotion", *Foreign Affairs*, 85, 55-68.
- CAROTHERS, Thomas (2007), *U.S. Democracy Promotion During and After Bush*, Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- CHIVERS, C.J. (2005), "Central Asians Call on U.S. to Set a Timetable for Closing Bases", *The New York Times*, 6 Temmuz 2005.
- DALY, John C.K. (2006), "Chronology of U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005", John C.K. Daly ve diğerleri (ed.), *Anatomy of a Crisis: U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005*, Washington D.C., Central Asian-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program.66-108.
- DAVIS, Jacquelin K. ve Michael J. SWEENEY (2004), *Central Asia in U.S. Strategy and Operational Planning: Where Do We Go From Here?*, Washington D.C., The Institute for Foreign Policy Analysis.
- DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU (DEİK) (2006), *Kırgızistan Ülke Bülteni*, Şubat 2006.
- FAIRBANKS, Charles ve Andrew BACEVICH (2002), "Being There. Bases of Debate: America in Central Asia.", *The National Interest*, 72, 39-54.
- GADDIS, John Lewis (2005), "Grand Strategy in the Second Term", *Foreign Affairs*, 84(1), 2-15.
- HEATHERSHAW, John (2007), "World Apart: The Making and Re-making of Geopolitical Space in the US-Uzbekistan Strategic Partnership", *Central Asian Survey*, 26(1), 123-140.
- HENDRICKSON, David C., Robert W. TUCKER (2005), "The Freedom Crusade", *The National Interest*, 81, 12-21.
- HERD, Graeme P. (2005), "Russia and the "Orange Revolution": Response, Rhetoric, Reality?", *Connections: The Quarterly Journal*, 2 (2), 15-28.
- HUMAN RIGHTS WATCH (2006), "Bullets Were Falling Like Rain": The Andijan Massacre, May 13, 2005, Human Rights Watch, 6 Haziran 2005, <http://www.hrw.org>, erişim tarihi 13 Temmuz 2006.
- JERVIS, Robert (2005), "Why the Bush Doctrine Cannot Be Sustained", *Political Science Quarterly*, 120 (3), 351-377.
- KIESOW, Ingolf ve Nicklas NORLING (2007), *The Rise of India: Problems and Opportunities*, Silk Road Paper, Washington D.C.: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- KUCERA, Joshua (2011), "Uzbekistan-Afghanistan Railway Starts Operations", <http://www.eurasianet.org>, 24 Ağustos 2011, erişim tarihi 20 Şubat 2013.
- LUGAR, Richard G. (2006), "Opening Statement for Nomination of Richard Boucher", 16 Şubat 2006, http://www.globalsecurity.org/military/library/congress/2006_hr/060216-lugar.pdf, erişim tarihi 23 Ekim 2008.

- LUONG, Pauline Jones ve Erica WIENTHAL (2002), "New Friends, New Fears in Central Asia", *Foreign Affairs*, 81(2), 61-70.
- MANSFIELD, Edward D. ve Jack SNYDER (1995), "Democratization and the Danger of War", *International Security*, 20 (1), 5-38.
- MARAT, Erica (2006), *The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After*, March 15, 2005- March 24, 2006, Washington D.C., The Jamestown Foundation.
- MATVEEVA, Anna (2008), "Exporting Civil Society: The Post-Communist Experience", *Problems of Post-Communism*, 55 (2), 3-13.
- MEPPEN, Kurt H. (2006), "U.S.-Uzbek Bilateral Relations: Policy Options", John C.K. Daly ve diğerleri (ed.), *Anatomy of a Crisis...*, 13-43.
- MOUSSEAU, Michael, Havard HEGRE ve John R. ONEAL (2003), "How the Wealth of Nations Conditions the Liberal Peace", *European Journal of International Relations*, 9 (2), 277-314.
- NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY (NED) (2005), "Eurasia Program Highlights", <http://www.ned.org/grants/05programs/highlights-eurasia05.html>, erişim tarihi 1 Ağustos 2007.
- PASCOE, B. Lynn (2007), "Security, Stability, Prosperity: Engaging the Eurasian Front-Line States", Orta Asya ve Kafkasya Uluslararası Konferansı'ndaki konuşma, Yale Center for the Study of Globalization, New Haven, Connecticut, 20 Eylül 2002, <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2002/13639.htm>, erişim tarihi 22 Ekim 2007.
- RYWKIN, Michael ve diğerleri (2005), *Stability in Central Asia: Engaging Kazakhstan. A Report On (with Policy Recommendations) U.S. Interests in Central Asia and U.S.-Kazakhstan Relations*, New York, National Committee on American Foreign Policy.
- SAMOKHVALOV, Vsevolod (2005), "Colored Revolutions in Ukraine and Georgia: Repercussions for the System of International Relations in the Black Sea Region", *Perceptions*, 10(2), 107-108.
- SATPAYEV, Dosım (2008), Dosım Satpayev ile yazarn röportajı, 6 Şubat 2008, Ankara.
- SCHIPANI-ADURIZ, Andres (2007), "Through an Orange-Colored Lens: Western Media, Constructed Imagery, and Colored Revolutions", *Demokratizatsiya*, 15(1), 87-115.
- SIMEONE, Nick (2012), "Panetta Thanks Central Asian Nations for Distribution Network", American Forces Press Service, <http://www.defense.gov>, 21 Mayıs 2012, erişim tarihi 20 Şubat 2013
- SİROYEJKİN, Konstantin (2005), "Kirgizskiy Bunt", *Kontinent*, 6-19 Nisan 2005, 14-16.
- STARR, S. Frederick (2005), A "Greater Central Asia Partnership" for Afghanistan and Its Neighbors, *Silk Road Paper*, Washington D.C., Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- STARR, S. Frederick (2006), "Introduction", John C.K. Daly ve diğerleri (ed.), *Anatomy of a Crisis...*, 6-9.
- ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (ŞİÖ) (2005), "Deklaratsiya Glav Gosudarstv- Çlenov Şanhayskoy Organizatsiyi Sotrudničestva", Astana, 5 Temmuz 2005, Şangay İşbirliği Örgütü resmi web-sitesi, <http://www.sectesco.org>, erişim tarihi 23 Temmuz 2007.
- TARNOFF, Curt (2005), *US Assistance to the Former Soviet Union*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress, July 14 2005.

- THE WHITE HOUSE (2006), The National Security Strategy of the USA, <http://www.whitehouse.gov>, erişim tarihi 5 Haziran 2008.
- TOKAYEV, Kasım-Jomart (2007), *Svet i Ten'*, Astana: Astana Poligrafiya.
- TOKAYEV, Kassymzhomart (2006), "Strengthening of Intra-Regional Ties", Nicklas Norling, First Kabul Conference on Partnership, Trade and Development in Greater Central Asia, Conference Report, Nisan 2006, Washington D.C., Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 8-12.
- TUDOROIU, Theodor (2007), "Rose, Orange, and Tulip: The Failed Post-Soviet Revolutions", *Communist and Post-Communist Studies*, S. 40, s. 315-342.
- U.S. CONGRESS (2001a), U.S. Policy in Central Asia, Hearing before the Subcommittee on Middle East and South Asia of the Committee on International Relations House of Representatives, 107th Congress, 1st Session, 6 Haziran 2001, Washington D.C., U.S.GPO.
- U.S. CONGRESS (2001b), Silencing Central Asia: The Voice of Dissidents, Joint Hearing Before the Subcommittee on International Operations and Human Rights and Subcommittee on the Middle East and Central Asia of the Committee on International Relations House of Representatives, 107th Congress, 1st Session, 18 Temmuz 2001, Washington D.C., U.S. GPO.
- U.S. CONGRESS (2001c), Contribution of Central Asian Nations to the Campaign Against Terrorism, Hearing before the Subcommittee of Central Asia and South Caucasus of the Committee on Foreign Relations, U.S. Senate, 107th Congress, 1st Session, 13 Aralık 2001, Washington D.C., U.S. GPO.
- U.S. CONGRESS (2002), Balancing Military Assistance and Support for Human Rights in Central Asia, Hearing Before the Subcommittee on Central Asia and South Caucasus of the Committee on Foreign Relations United States Senate, 107th Congress, 2nd Session, 27 Haziran 2002, Washington D.C., U.S. GPO.
- U.S. CONGRESS (2002), U.S. Policy in Central Asia and Human Rights Concerns, 107th Congress, 2nd Session, Briefing of the Commission on Security and Cooperation in Europe, 7 Mart 2002, Washington D.C., CSCE.
- U.S. CONGRESS (2003), Central Asia: Terrorism, Religious Extremism, and Regional Stability, Hearing Before the Subcommittee on the Middle East and Central Asia of the Committee on International Relations House of Representatives, 108th Congress, 1st Session, 29 Ekim 2003, Washington D.C., U.S. GPO.
- U.S. CONGRESS (2005), The Uzbekistan Crisis: Assessing the Impact and the Next Steps, Hearing Before the Commission on Security and Cooperation in Europe, 109th Congress, 1st Session, 29 Haziran 2005, Washington D.C., U.S. GPO.
- U.S. CONGRESS (2006), Assessing Energy and Security Issues in Central Asia, 109th Congress, 2nd Session, Hearing Before the Subcommittee on the Middle East and Central Asia of the Committee on International Relations House of Representatives, 25 Temmuz 2006, Washington D.C., U.S. Government Printing Office (GPO).
- U.S. CONGRESS (2006), U.S. Policy in Central Asia: Balancing Priorities (Part II), 109th Congress, 2nd Session, Hearing Before the Subcommittee on the Middle East and Central Asia of the Committee on International Relations House of Representatives, 26 Nisan 2006, Washington D.C., U.S. GPO.

- U.S. DEPARTMENT OF STATE (2002), U.S. Government Assistance to and Cooperative Activities with Eurasia- FY 2001, <http://www.state.gov>, erişim tarihi 20 Eylül 2008.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE (2003), U.S. Governmental Assistance to and Cooperative Activities with Eurasia- FY 2002, <http://www.state.gov>, erişim tarihi 20 Eylül 2008.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE (2004), U.S. Governmental Assistance to and Cooperative Activities with Eurasia-FY 2003, <http://www.state.gov>, erişim tarihi 20 Eylül 2008.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE (2010), Congressional Budget Justification Foreign Operations: Fiscal Year 2009, <http://www.state.gov>, erişim tarihi 20 Eylül 2008.
- U.S. SENATE, U.S. HOUSE OF REPRESENTATIVES (2005), Legislation on Foreign Relations Through 2004, Washington D.C.: US GPO.
- ZERKALO NEDELİ (2003), "Eduard Shevarnadze: "I Believe that What Has Happened in Georgia Should Not Happen in Ukraine"", 6-12 Aralık 2003, Zerkalo Nedeli, <http://www.mw.ua>, erişim tarihi 4 Ağustos 2007.1